

VII DE TEG & VERL TIJD VAN DE ZWAKKE & STERKE WERKWOORDEN

De vorming van de teg. en verl. tijd van zwakke en sterke werkwoorden lijkt op die van het ABN en het Duits. Hieronder vindt U daarvan een soort schema. Daarin noemen we van de teg. tijd van de **sterke werkw.** alleen vormen bij **ik, i-j, hee** en **wi-j**, want de vorm bij *i-jleu* en *zee* (mv), is gelijk aan de vorm bij *wi-j*. Als de uitgang bij inversie anders is, staat dat er tussen haakjes achter [*i-j kiekt*, (*kiek i-j*)]. Bij *hee*, *zee* en 't verandert in de teg tijd vaak de stamklinker (*i-j loopt*, *hee löp*, *zee löp*, 't *löp*). Van de verleden tijd van de sterke werkwoorden geven we alleen de vormen met **ik, i-j, hee** en **wi-j**. Bij hulpwerkwoorden komen er meer vormen voor.

De stam is de ikvorm zonder -e. In de tt met ik komt er vaak een -e achter de stam: fietsn → (ik) fietse. Bij sterke ww geldt voor de vt ook die ikvorm: stam met soms een -e: loopm → (ik) leep(e).

Teg tijd zwak (fietsn) stam fiets-

	onderw-pv	pv - onderw		
ik	stam(+e)	stam +- ik	<i>ik fiets(e) nooit</i>	<i>dan fiets ik wal</i>
i-j	stam +t	stam +- i-j	<i>i-j fietst störeg</i>	<i>dan fiets i-j neet good</i>
hee	stam +t	stam +t hee	<i>hee fietst sloom</i>	<i>dan fietst hee better</i>
wi-j	stam +t	stam +e wi-j	<i>wi-j fietst neet</i>	<i>dan fietse wi-j wal met</i>
i-jleu	stam +t	stam +t i-jleu	<i>i-jleu fietst wal</i>	<i>dan fietst i-jleu maor neet</i>
zee(leu)	stam +t	stam +t zee	<i>zee(leu) fietst efn</i>	<i>dan fietst zee(leu) te vlot</i>

Verl tijd zwak (fietsn) stam fiets-

	onderw-pv	pv - onderw		
ik	stam +n	stam +n ik	<i>ik fietsn vas' an</i>	<i>ton fietsn ik veuruut</i>
i-j	stam +n	stam +n i-j	<i>i-j fietsn te had</i>	<i>ton fietsn i-j te had</i>
hee	stam +n	stam +n hee	<i>hee fietsn toen neet</i>	<i>fietsn hee better?</i>
wi-j	stam +n	stam +e wi-j	<i>wi-j fietsn kalm-an</i>	<i>ton fietsn wi-j ok met</i>
i-jleu	stam +n	stam +n i-jleu	<i>i-jleu fietsn neet</i>	<i>ton fietsn i-jleu toch ok</i>
zee(leu)	stam +n	stam +n zee	<i>zee(leu) fietsn efn</i>	<i>ton fietsn zee(leu) neet</i>
volt dw	e+stam+(t)(d)	e + fiets + t e + gooi + d	<i>Ik hebbe efietst</i>	<i>ik hebbe egooid</i>

Teg tijd sterk (sprekn) stam sprek-

	onderw-pv	pv - onderw		
ik	stam(+e)	stam +- ik	<i>ik sprek(ke) efn</i>	<i>dan sprek ik wal</i>
i-j	stam +t	stam +- i-j	<i>i-j sprekt störeg</i>	<i>dan sprek i-j neet good</i>
hee	st anders	st anders hee	<i>hee sprök sloom</i>	<i>dan sprök hee better</i>
wi-j	stam +t	stam +e wi-j	<i>wi-j sprekt good</i>	<i>dan sprekke wi-j wal af</i>
i-jleu	stam +t	stam +t i-jleu	<i>i-jleu sprekt neet</i>	<i>dan sprekt i-jleu maor</i>
zee(leu)	stam +t	stam +t zee	<i>zee(leu) sprekt wal</i>	<i>dan sprekt zee(leu) te vlot</i>

Verl tijd sterk (sprekn) stam sprok-

	onderw-pv	pv - onderw		
ik	stam (+e)	stam +- ik	<i>ik sprok(ke) an</i>	<i>ton sprok ik dat oet</i>
i-j	stam +n	stam +- i-j	<i>i-j sprokn te had</i>	<i>ton sprok i-j te had</i>
hee	stam +-	stam +- hee	<i>hee sprok neet</i>	<i>ton sprok hee better</i>
wi-j	stam +n	stam +n wi-j	<i>wi-j sprokn ow an</i>	<i>ton sprokn wi-j good</i>
i-jleu	stam +n	stam +n i-jleu	<i>i-jleu sprokn wal</i>	<i>ton sprokn i-jleu ok</i>
zee(leu)	stam +n	stam +n zee	<i>zee(leu) sprokn efn</i>	<i>ton sprokn zee(leu) mi-j</i>
volt dw	e+stam+ene	e+sprokk+ene	<i>hee hef esprokkene</i>	

VIII

DE GEBIEDENDE WIJS

Het Lichtenvoords kent twee vormen voor de **gebiedende wijs** (opdracht)

1. (dwingend) bevel **de stam**: *loop hen!; gao weg!; kiek oet!; blie:f neet staon!; kom hier!*
2. (vriendelijker) verzoek **stam + t**: *haalt mi-j is lucifers; krie:gt mi-j is ne bokse*

De gebiedende wijs staat niet apart bij de werkwoorden in onze lijst vermeld, want er zijn heel weinig uitzonderingen op de beide regels. Sommige hulpwerkwoorden zoals *zuln, kunn (könn), meugn* en *wiln* hebben vanwege hun betekenis eigenlijk geen gebiedende wijs.

Er is geen vorm met t bij werkwoorden waarvan de stam al op -t eindigt, zoals *laotn, etn* enz.

IX HET VOLTOOID DEELWOORD

Zoals in het Nederlands en het Duits **het voltooid deelwoord** (meestal) begint met ge-, zo begint het in ons dialect meestal met e-, daar wordt de **stam** van het ww aan vastgeplakt en bij het sterke ww komt er -(e)ne, of -en achter: *hee hef e+sprökk+ene, zee hef e+bakk+en, zee is e+blev+ene, zee is e+gao+ne*. De laatste -e wordt vaak niet uitgesproken: *e-loopm (i.p.v. e-lopene)*.

Het zwakke volt deelw krijgt ook een t-klank achter de stam, maar net als in het Nederlands, schrijven we een **d** of een **t** aan het eind: *wi-j hebt e+fjets+t, dat is +vebrand+(d), i-j bunt e+slaag+d, i-j hebt e+kok+t*. Dit is geheel volgens de bekende kofschipregel, ofschoon die in het dialect overbodig is.

Beginnt het ww met ve-, be- ont- of ge- dan komt er geen e- voor het volt. deelw. (*ik heb vedeend, ik heb bedeend, ik heb ontholn, ik heb geleufd*). Dit klopt echter niet altijd, daarom wordt bij de sterke en zwakke werkwoorden na de vervoeging ook het volt deelw genoemd.

X LIJST VAN ONREGELMATIGE EN STERKE WERKWOORDEN

In deze aanvullende woordenlijst is een groot aantal sterke werkwoorden en hulpwerkwoorden opgenomen, de zogenaamde onregelmatige ww. Van de gewone zwakke werkwoorden noemen we alleen die ww die (een) bijzondere (afwijkende) betekenis(en) hebben of waarbij 'spreuken' te noemen zijn, of andere bijzonderheden. Hieronder voegen we ook nog een verkorte lijst met onregelmatige (sterke) werkwoorden toe. Het lijkt of enkele weinig gebruikte sterke werkwoorden ook een zwakke verleden tijd hebben. Als er in de lijst (**zw**) staat, geeft dat aan, dat het werkwoord behalve een sterke verl tijd zeker ook een zwakke verl tijd kent.

Veel sterke werkwoorden hebben, net als in het Nederlands, de neiging zwak te worden. Werkwoorden die in het Nederlands sterk zijn en die in het dialect (misschien) niet veel gebruikt worden, kunnen dus in het dialect al zwak zijn, zoals *fluitn, laezn, pluu:zn, skeern, smeltn, waejn*. Opvallend is dat het ww *melkn*, in het dialect al helemaal zwak is, ook het volt deelw. Vaak blijft dat namelijk nog het langst de sterke vorm behouden (*bakn* → *ebakkene*; *lachn* → *elachene*).

De lijst hieronder verdeelt de **sterke** werkwoorden in groepen volgens een (vaag) systeem van de klinkerverandering in de verleden tijd en het voltooid deelwoord. De vetgedrukte vormen zijn afwijkingen van de regel in de groep. Vermelding van de betekenis is hier overbodig, want die kan immers opgezocht worden in de woordenlijst. Als er een zwakke vt-vorm bestaat, staat er (**zw**) achter.

In de kolommen 1 t/m 6 staan de volgende vervoegingen:

inf	1 ^e pers (ik)	3 ^e pers (hij,zij)	1 ^e pers (ik)	2 ^e pers (jij)	volt. deelw.
tt	tt	tt	vt	vt	vdw
a	a	ö	i	i	a
hangn	hang	hönk (hänk)	hing	hingn	ehangene
valn	val	völt	veel	veeln	evalne
vangn	vang	vönk	vink (zw)	vingn (zw)	evangene
ao (o)	ao (o)	ö	ee	ee	ao
blaozn	blaos	blös	blees (zw)	bleezn (zw)	eblaozene
holdn	hol(d)	höld	heel	heeln	eholne

laotn	laot	löt	leet	leegn	elaoten
slaon	slao	slöt	sloog	sloogn	eslagene
slaopm	slaop	slöp	sleep	sleepm	eslaopene
velaotn	velaot	velöt	veleet	veleetn	velaotn
vraogn	vraag	vrög	vroog	vroogn	evraagd
waogn	waog	wög	waogn	waogn	ewaogd
gaon	gao	geet	ging	gingn	egaone
(ve)staon	stao	steet	ston	stonn	estaone
aa	aa	e	oo	oo	aa
jaagn	jaag	jäg	joog (zw)	joogn (zw)	ejaagd (ejag)
draagn	draag	dräg	droog	droogn	edragene
maakn	maak	mäk	maakn	maakn	emaakt
(be)graavn	graaf	graaft	graavn	graavn	egravene
ee/ae	ee/ae	ee	ò(ò)(a)	ò(ò)	ò(ò)
(ve)beedn	beed	beedt	bòòd	bòòdn	ebòòne
draegn	draeg	dreg	droog	droogn	edragene
geneetn	geneet	geneet	genot	genotn	genootn
staeln	stael	staelt	stol (zw)	stoln (zw)	estolne
(be)waegn	waeg	waegt	waog	waogn	ewaogen
baedn	baed	baedt	baedn	baedn	ebaed
laezn	laes	laest	laezn (las)	laazn	elaezene
trae'n	trae(d)	traedt	trad	traadn	etrae'ne
waezn	bun bunt	is	was (wazze)	waarn (wazn)	ewest
ee	ee	ö (u)	o(o)	o(o)	o(o)
bedreegn	bedreeg	bedrög	bedroog	bedroogn	bedroogn
geetn	geet	göt	got	gotn	egottene
leegn	leeg	lög	laog (zw)	laogn (zw)	elaogene
skeetn	skeet	sköt	skot	skotn	eskotne
veleezn	velees	velös	veloor	veloorn	veloorne
vleegn	vleeg	vlög	vlaog	vlaogn	evlaogene
vreezn	...	vrös	vroor	...	evroorne
zeen	zee	zut	zag (zoog!)	zaagn (zoogn)	ezene
i	i	u (ö)	o	o	o
beginn	begin	begunt	begon	begonn	begonn
bindn	bin(d)	bindt	bon(d)	bon(d)n	ebon(d)ene
blinkn	blink	blunk	blonk	blonkn	eblonkene
drinkn	drink	drunk	dronk	dronkn	edronkene
dwingn	dwing	dwingt	dwong	dwongn	edwongene
klimm	klim	klump(?)	klom	klomm	eklomne
klinkn	klink	klunk	klonk	klonkn	eklonkene
krimpm	krimp	krump (?)	kromp	krompm	ekrompene
ontginn	ontgin	ontgint	ontgon	ontgonn	ontgonn
skrikn	skrik	skrök	skrok	skrokn	eskrökkene
spi-jn	spi-j	spi-jt	spoj	spojn	espojne
spinn	spin	spint	spoon	spoon	sponne
springn	spring	sprunk	sprong	sprongn	esprongene
stinkn	stink	stunk	stonk	stonkn	estonkene
vin(d)n	vin(d)	vöndt	von(d)	von(d)n	evon(d)ne
wiln	wil	wil	wol	woln	wild
win(d)n	win(d)	wundt	wond	won(d)n	ewon(d)ne
winn	win	wunt	won	wonn	ewonnene

zingn zinkn	zing zink	zunk zunk	zong zonk	zongn zonkn	ezongene ezonkene
e/i etn ge(e)vn lign vegetn vretn wetn zetn zitrn	e/i et geef lig veget vret wet zet zit	e/i et gif ligt veget vret wet zet zit	a at gaf lag vegat vrat wis zetn zat zetn zat	a(a) a(a)tn gaavn laagn vega(a)tn vratn wisn zatn za(a)tn	e (ae) egettene egevene elaegene vegetn evrettene ewettene ezet ezat ezettene
e (o) brengn denkn hebm helpm komm nemm zwemm	e (o) breng denk heb help kom nem zwem	u brech dech hef helpt kump nömp zwemt	a brach dach had heelp kwam nam zwom	a brach(t)n dach(t)n hadn heelpm kwamm namm zwomm	o ebrach(t) edach(t) ehad eholpene ekommene enommene ezwommene
e (a) brekn skeldn sprekn starvn stekn trekn vechtn vlechn zwarvn	e (a) brek skeld sprek starf stek trek vecht vlecht zwarf	ö brök skeldt sprök starft stök trök vecht vlecht zwarft	o brok skol(d) (zw) srok storf (zw) stok trok vechtn vlechn zwarvn	o brokn skoln (zw) srokn storvn (zw) stokn trokn vechtn vlechn zwarvn	o ebrokkene eskol(d)n esprokkene estorvene estokkene etrokkene evochtene evlecht ezworvene
ie bietn bliekn drietn (be)griepm kiekn kniepm skijtn (ve)slietn smietn spietn striekn vegliekn wiekn	ie biet blik driet griep kiek kniep skijt sliet smiet ... striek vegliek wiek	i bit blik drit grip kik knip skijft slit smit spit strik veglik wiekt	e bet blek dret grip kek knep sket (?) sle(e)t smet spet strek veglek week (zw)	e betn ble(e)kn dretn griepm kekn knepm sketn (?) sletn smetn ... strekn veglekn weekn (zw)	e ebettene eblekkene edrettene egreppene ekekkene ekneppene eskettene eslettene esmettene espetten estreckene veglekken eweken (zw)
ie: blie:vn drie:vn krie:gn (aover)lie:dn prie:zn rie:dn	ie: blie:f drie:f krie:g lie:(d) prie:s rie:	i blif drif krig lidt (?) prie:st ridt	ee bleef dreef kreeg leed prees reed	ee bleevn dreevn kreegn lee(d)n preezn reedn	ee eblevene edrevene ekregene elee'ne eprezene erene

rie:gn	rie:g	rie:gt	rie:gn	rie:gn	erie:gt
skie:nn	skie:n	skie:nt (skin)	sken	skeenn	eskene (zw)
skrie:n	skrie:(d)	skridt	skrie:(d)n	skrie:(d)n	eskrene
skrie:vn	skrie:f	skrif	skreef	skreevn	eskrevene
snie:dn	snie:(d)	snidt	snee(d)	sneedn	esnee'ne
stie:gn	stie:g	stie:gt	steeg (zw)	steegn (zw)	estegene
strie:dn	strie:d	stridt	streed	streedn	estree'ne
vrie:vn	vrie:f	vrif	vreef	vreevn	evrevene
wie:zn	wies	wis	wees	wezen	ewezene
zwie:gn	zwie:g	zwie:gt	zweeg (zw)	zweegn (zw)	ezwegene

oo	oo	ö	ee	ee	o
doon	doot	dut	deed	deedn	edaone
koopm	koop	köch	koch	koch(t)n	ekoch(t)
loopm	loop	löp	leep	leepm	e-lopene
roopm	roop	röp	reep	reepm	e-ropene
stootn	stoot	stoot	stot	stotn	estottene

oe/uu/eu	oe/uu/eu	ö	ò(ò)	ò(ò)	ò
buugn (oe)	buug (boeg)	bög	baog	baogn	ebaogene
duukn	duuk	duukt	dook	dookn	edokkene
kroepm	kroep	kröp	krop	kropm	ekroppene
meugn	mag	mag	moch(t)	mochtn	...
roekn	roek	rök	rok	rokn	erokkene
skoe:vn	skoe:f	skuf (sköf)	skòðf	skòðvn	eskòðvene
sluutn	sluut	slut	slot	slotn	eslottene
snoe:vn	snoe:f	snöf	snòðf	snòðvn	esnòðvene
stoe:vn	stoe:f	stuf	stòðf	stòðvn	estòðvene
vleukn	vleuk	vlök	vlok (vleukn)	vlokn(vleukn)	evlokkene
(be)zeukn	zeuk	zöch	zoch(t)	zochtn	ezoch
zoepm	zoep	zöp	zop	zopm	ezoppene
zuugn (oe)	zuug	zög	zoog	zoogn	ezaogene

o (u)	o	o	o	o	o
könn (kunn)	kan	kunt	kon	konn	ekund
motn	mot	mot	mos(t)	mos(t)n	emottene
wodn	wod	wödt	wodn	wodn	ewodn
zoln	zal zult	zal	zol	zoln

XI DE BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN

Bij manl znw wordt vaak de vrouwelijke uitgang (-e) achter het bijv naamw gezet, vooral als dat manl znw op -e eindigt (*ne zwaore bolle, ne vette hane, zien jongste zönne* etc).

m	vr	onz	mv
<i>ne dikn keeal</i>	<i>ne dikke vrouwe</i>	<i>'n dik kind</i>	<i>dikke keaals</i>
<i>de dikke keeal</i>	<i>de dikke vrouwe</i>	<i>'t dikke kind</i>	<i>de dikke keaals</i>
<i>dén dikn keeal</i>	<i>dee dikke vrouwe,</i>	<i>dat dikke kind</i>	<i>dee dikke keeals</i>
<i>disn dikn keeal</i>	<i>disse dikke vrouwe</i>	<i>dit dikke kind</i>	<i>disse dikke keals</i>
<i>zo 'n (zo 'nne) dikn keeal</i>	<i>zo 'nne dikke vrouwe</i>	<i>zo 'n dik kind</i>	<i>zukke dikke keeals</i>

XII TOT SLOT: TAAL (DUS OOK HET DIALECT) VERANDERT

Alles wat leeft verandert*2, ook spreektaal. Ons dialect verandert zelfs snel, niet alleen wat betreft de woordenschat en de vervoeging van werkwoorden. De verbuiging van zelfstandige en bijvoeglijke

naamwoorden wijzigt misschien nog wel veel sneller. Het lijkt erop dat lidwoord en bijvoeglijk naamwoord de vrouwelijke vorm krijgen voor mannelijke zelfstandige naamwoorden die eindigen op een *-e*. De meeste znw met een *-e* aan het eind zijn nl. vrouwelijk (*dee bonte sikke, dee rooie blome, dee felle lampe*, enz.). Daardoor krijgen ook mannelijke woorden op een *-e* de vrouwelijke vormen van het bijv naamw en het lidw (*dee olde bolle, miene hane, ziene osse, mien(e) zönne*). Dat geldt (nog?) niet voor woorden als *eume en ome*. Waarom? Misschien omdat *eume* en *ome* met een klinker beginnen? Wie zal het zeggen? Ook *zönne* (zoon) krijgt een vr lw en bv (*ne jonge zönne, de tweede zönne*). Het aanwijzend vnw is echter wel altijd mannelijk voor mannelijke persoonsaanduidingen (*dén oldn eume, disn oldn eume, dén starke naeve, disn starke naeve, dén jonge zönne, disse jonge zönne*).

In de woordenlijst noemen we soms ook taalveranderingen. De veranderingen die wij signaleren, hebben vooral betrekking op ons eigen taalgebruik en dat van onze naaste omgeving. Daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat wij ouder zijn dan 50 en dat wij allemaal nog het dialect van onze ouders geleerd hebben. Het dialect van de huidige jongelui (jonger dan 40 jaar) die veelal het Lichtenvoords helemaal niet meer van hun ouders geleerd hebben, is ongetwijfeld nog veel sterker veranderd. Waarschijnlijk is er over dertig jaar nauwelijks meer sprake van een dialect, hoogstens van een herkenbaar accent met een paar eigenaardigheden. Misschien is het huidige dialect daarom toch een aardig onderwerp voor een onderzoek (nu en later).

Het is beslist de hoogste tijd voor zo'n serieus onderzoek. Dat is uiteraard een behoorlijke klus voor onderzoekers van het ECAL en andere geïnteresseerden en taalwetenschappers. Gelukkig maakt het ECAL zich er niet met een Jantje van Leiden vanaf. Woordenlijsten kunnen daar in elk geval bij helpen en daar is het ECAL dan ook al druk mee bezig. Ook bandopnamen kunnen nuttig zijn. De uitkomsten van analyses daarvan zouden meer zicht kunnen geven op de manieren waarop taal verandert en op de oorzaken van bepaalde veranderingen, want taalverandering komt niet alleen voor bij dialecten, maar ook bij het Nederlands; dat 'verengelst' immers ook in snel tempo!

*2 Sterker nog: ook een dood lichaam verandert nog een tijdje; het vergaat en er blijft steeds minder van over. Het Latijn is bijvoorbeeld zo'n dode taal, en zelfs het Latijn verandert nog, ook doordat dat er voortdurend meer van vergeten wordt en omdat men van steeds meer woorden en zinnen niet meer de precieze betekenis en gevoelswaarde kent. Bovendien gebruikt de wetenschap bij die dode taal 'anachronismen': oude Latijnse woorden en latinismen voor moderne begrippen.